

THE RITES OF PASSAGE – ELEMENTS OF NATIONAL IDENTITY

Dorina CHIȘ-TOIA, Assist. Prof. Ph.D., „Eftimie Murgu” University of Reșița

Abstract: In a world in which the challenges of globalization are more actual than ever before, when the globalization will be sooner or later achieved at economic level, we could still enjoy the Christian holidays which keep the flame of our ancestors' customs and traditions burning. Thus, we will keep our national identity due to carols, folk dances, ballads.

We propose ourselves to bring into light The Dawn song (Cântecul zorilor) and the Fir Song (Cântecul bradului), as a part of the rites of passage, elements specific for the Romanian spirituality.

Keyword: rites of passage, transformation, death, way, spirituality.

De-a lungul existenței lor, oamenii sunt supuși sau practică nenumărate treceri, marcate prin diferite festivități, ceremonii, rituri care se deosebesc mai mult sau mai puțin la popoarele lumii. Riturile de trecere „sunt structurate pe principiul conform căruia în momentele principale ale vieții sale individul suportă o trecere din *ceva* în *altceva* și că între aceste realități este o ruptură care implică, din acest punct de vedere, un timp special. *Trecerea înseamnă* deci schimbare, moment de criză”¹. Moartea și nașterea reprezintă treceri care presupun schimbări radicale deopotrivă în condiția fizică și spirituală a omului. Dacă nașterea reprezintă o trecere din lumea neagră în lumea albă, moartea încheie ciclul prin reîntoarcerea la lumea dintâi. Aceste treceri se fac, așa cum menționa Mircea Eliade, printr-o poartă care „joacă în viața poporului român, ca și a altor popoare, roluri care pot surprinde câte simboluri vreți, fără să le arătați totuși cu degetul. Ea e o făptură magică, un stăpân cu puteri nevăzute, care veghează la toate actele capitale din viața insului.”²

Vasile Tudor Crețu distinge două categorii principale de norme comportamentale tradiționale, pornind de la structura și funcția obiceiurilor: *obiceiuri calendaristice de peste an* (ceremoniile de Anul Nou, obiceiurile legate de anotimpuri, dar nu de anumite date fixe) și *obiceiurile familiale* (cele care marchează omul în principalele momente ale existenței: nașterea, copilăria, pubertatea, căsătoria, maturitatea, senectutea, moartea)³. Acestea din urmă traversează trei etape: despărțirea de vechea stare, pregătirea și trecerea spre o nouă condiție socială sau existențială și integrarea în noua stare⁴. Vorbim așadar despre drumul prin viață care apare ca o călătorie în care apar suișuri și coborâșuri, în alternanța deal-vale.

La naștere, în accepție folclorică, nou-născutul va avea de parcurs întregul drum al vieții („Calea vieții s-o-implinești!”). Dacă firul vieții se rupe însă înainte de vreme, cel dispărut devine *nenuntit* și *nelumit*, situație care presupune, spre a reface ordinea tulburată de

¹ Lucia Berdan, *Considerații etnologice asupra unor obiceiuri ale vieții familiale. Rituri de trecere – rituri de început* în „Buletin de informare și documentare științifică. Studii și articole”, vol. V, Baia Mare, 1989, p. 120.

² Mircea Eliade, *Folclor și literatură*, „Cuvântul”, 18 iulie 1932; reprodus în *Meșterul Manole*, Editura Junimea, Iași, 1992, p. 330-333, la N. Constantinescu, *Studiu introductiv la Arnold Van Gennep, Riturile de trecere*, Polirom, Iași, 1996, p. 6-7.

³ *Existența ca întemeiere*, Timișoara, Editura Facla, 1988, p. 41.

⁴ *Ibidem*, p. 47. În lirica lui Lucian Blaga întâlnim drumul-viață, drumul-soartă, drumul inimii, drumul-dor etc. (cf. Marcu Mihail Deleanu, *Tâlcul drumului în poezia lui Blaga*, în vol. „Studii de stilistică”, Reșița, Editura Timpul, 1999, p. 193-207.)

un astfel de eveniment, un ritual bine structurat, ritual care se pare că există numai la români.⁵ Ne referim la *Cântecul zorilor (Zorile)* și *Cântecul bradului*, despre care Constantin Brăiloiu (și alți folcloriști și etnomuzicologi) afirma că nu sunt bocete, ci „străvechi cântece ceremoniale”, bocetele fiind moștenite de la romani, în vreme ce cântecele ceremoniale sau rituale sunt moștenite de la traco-daci.

Astfel, *Cântecul zorilor* este considerat de către specialiști „unul dintre cele mai importante, dacă nu cumva chiar cel mai important cântec ceremonial funerar din întreaga tradiție românească”⁶. El reprezintă dialogul purtat de bocitoare specializate⁷ cu mortul, în zorii primei zile de după decesul acestuia, dialog „cântat” la fereastra dinspre răsărit a casei, constituindu-se într-un adevărat „imn al luminii”, „adevărate scenarii ritualice menite să integreze definitiv defunctul în noua stare, să îl trimită în lumea de dincolo, să îl învețe cum să parcurgă praguri inițiatice”⁸: cum să se orienteze pe drumul potrivit, de pe mâna dreaptă, luând astfel calea soarelui, să se însoțească, în parcursul său, cu anumite animale psihopompe, care-l vor ajuta să treacă peste văi și praguri, să evite rătăcirile și însoțirile primejdioase de pe mâna stângă. Este o viziune ce tratează moartea ca pe o călătorie, un ghid de călătorie spre lumea cealaltă, căci moartea nu este decât o altă naștere, o nouă existență, una spirituală. În varianta publicată de Simeon Manguica⁹ este menționată ursita – nestrămutată pentru toate ființele. Jalea comunității se extinde la nivel universal, căci plâng deopotrivă codrii, pădurile, apele, pietrele, dobitoacele, lemnele, munții, văile, dar și luna, soarele, vânturile din toate patru pământurile. Aceste elemente metafizice sunt explicate de Coșbuc astfel: „Centrul acestor elemente este, ca și în colinde, soarele cu păsărelele și cu plantele, care îl personifică sau care îi sunt reamintite în cucul și bradul, corbul și șarpele, cerbul și trandafirul”. Este aceeași idee de comuniune a omului cu natura întâlnită în lirica românească: eternitatea naturii față de efemera viața a omului: „Bine, ca noi vom grabi/ Si de locu ca vomu dzili./ Dar cine n lume ca poate/ Se-nplineasca doruri toate?!/ Ca ursit’a a urdzitu/ Si-n lume s’a nplinitu/ Remâne nestramutatu/ Chiaru si pentru inpăratu./ A plânge potemu si noi/ Din preuna dar cu voi./ Plângeti si voi codriloru, / Mândreloru păduriloru/ Plângeți si voi apeloru/ Din preuna petriloru/ Plângeti dobitoaceloru/ Din preuna lemneloru./ Plângeti și voi munțiloru/ Și voi mândre văiloru./ Plângi luna si tu soare¹⁰/ Cându omu din lume moare./ Plângeți si voi patru vânturi/ Din toate patru pământuri.” Cucul – unul dintre simbolurile asociate dorului – este invocat în scopul de a aduce odată cu venirea lui și pe cel decedat, el

⁵ Cf. Damaschin Bojincă, *Scrieri*, Timișoara, Editura Facla, 1978, p. 128.

⁶ Ion Căliman, *Ceremonialul riturilor de trecere – Însmormântarea*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2010, p. 142.

⁷ George Coșbuc „Bocetul, în fond, este un panegiric, un cântec, în care se laudă vredniciile și faptele bune ale mortului. Dintre toate genurile de literatură populară el este cel mai realist și cel mai filosofic, căci se încearcă a da răspunsuri despre scopul vieții, despre moarte și lumea viitoare. În bocet intră însă și elementele tradiționale, și mitice, apoi legendele, credințele religioase și metafizice, așa că de multe ori bocetul se contopește cu colinda.” *Bocetul*, în vol. „Elementele literaturii populare”, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1986, p. 178.

⁸ Ion Căliman, *op. cit.*, p. 143, 146.

⁹ *Strigarea dioriloru la mortu*, în „Călimdarius julianu, gregorianu și poporalu românu [...] pe anulu 1883”, Biserica-Alba, Tipografia Julius Wunder, 1882, p. 129-131.

¹⁰ „Soarele e des pomenit în bocete ca o vecinică și binefăcătoare călăuză a mortului prin lume. După credința poporului, fie religioasă, fie metafizică, în lumea morților sunt două cărări, una este a apelor (ale sâmbetei) și alta a soarelui. Probabil iadul și raiul, după învățătura creștină.” (G. Coșbuc, *op. cit.*, p. 183)

fiind, așa cum sublinia și George Coșbuc¹¹, o pasăre a soarelui și a vieții: „Cucule, puiucule/ Glasu dulce de primavara/Tu te duci, apoi vini iara/ Fa ca cu venirea ta/ Sa vina si Ann'a mea.”

Cel de-al doilea cântec ceremonial funerar, *Cântecul bradului*, este una dintre cel mai bine conservate creații care alcătuiesc suita ceremonială a cântecelor de înmormântare. „Simbolul în jurul căruia se concentrează atât poezia cântecului, cât și ritualul care o încadrează, bradul este interpretat în Ardeal ca mireasă a celui mort nelumit; deci conceptul mitologic care determină semnificația și structura întregului fenomen este înțelegerea morții ca nuntă. În Oltenia această interpretare nu mai apare ce aceeași claritate și nici textul poetic nu o mai menționează direct.”¹² Ca și în balada Miorița, alegoria moarte-nuntă constituie, pentru spațiul cultural românesc, „condensarea metaforică a celor două mituri fundamentale care stau la baza modului de a gândi moartea și de a reacționa față de tensiunea tragică pe care ea o impune insensibilității umane, mai ales atunci când survine prematur. [...] (Rezultă) două serii de interpretări a simbolului: 1) bradul ca mireasă a mortului – caracteristică planului ritual; 2) bradul ca simbol al defunctului – caracteristică planului ritual-artistic. Această suprapunere este rezultatul unei evoluții a poeziei de la o valoare strict rituală spre o valoare ritual-estetică, o apropiere a ei de complexitatea sensibilității umane.”¹³

Referitor la prima interpretare, bradul ca mireasă a mortului, trebuie spus că moartea unui tânăr necăsătorit era privită ca o eroare în desfășurarea firească a vieții și ea trebuia reparată prin acte rituale¹⁴: „În folclorul românesc exista tradiția ca tânărul (sau tânăra) care a murit înainte de a se căsători să fie înmormântați cu bradul [...] care devenea în acest fel mireasa (mirele) pe care nu l-au putut avea în viață. Era împlinit, astfel, simbolic, un act față de care omul are o datorie fundamentală pe acest pământ.”¹⁵ S. Fl. Marian¹⁶ amintește despre acest obicei, referindu-se și la Banat: „În unele părți ale Banatului este datină ca bradul, numit altmintrelea și prapor, care așijderea se pune numai la capul junilor și fetelor mari, să se aducă din pădure de juni numai pe umere, nicipând însă pre vreun car sau căruță, căci nu e bine. Iar după ce l-au adus acasă se leagă de dânsul trei mărâmi, cari se dau apoi drept plată junilor ce l-au adus din pădure acasă și de aice îl duc până la groapă”, unde se îngroapă alături de cruce, amintind celor rămași despre dispariția prematură a răposatului. Există locuri în care femeii cunoscătoare a *Cântecului bradului* merg timp de patruzeci de zile la mormânt și-l cântă în zorii zilei, înainte de răsăritul soarelui: „Negăsindu-se în preajma celor șapte, nouă, unsprezece femei, îmbrăcate de sărbătoare, nici un spectator, nici un ascultător, te întrebi cui se adresează ele intonând acest cântec? Pădurilor din vecinătate, dealurilor, pâraielor, pietrelor, Lunii de pe cer care abia apune sau Soarelui care răsare? Cum să interpretezi acest

¹¹ *Op. cit.*, p. 182.

¹² Pavel Ruxăndoiu, *Observații privind structura poeziei cântecelor ceremoniale de înmormântare (Cântecul bradului)*, în Universitatea din Timișoara, Facultatea de filologie, „Folclor literar”, vol. II, Timișoara, 1968, p. 103.

¹³ *Ibidem*, p. 101, 113.

¹⁴ Ion Ghinoiu, *Mireasa mortului necăsătorit: repararea destinului incomplet*, în vol. „Cărările sufletului”, cf. <http://www.evz.ro/bradul-895281.html>

¹⁵ Ion Căliman, *op. cit.*, p. 157.

¹⁶ *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 2000, p. 78-79.

moment? Un dialog cu «cei de dincolo», o deplângere, o încurajare sau o adevărată odă închinată unui consătean dispărut înainte de vreme? Gestul este fără precedent, suprem”¹⁷.

Asemenea gesturi, păstrate în ciuda vremurilor moderne pe care le trăim, reprezintă acte iterative, instituind, prin cuvânt sau gest, o anumită realitate, în absența căreia s-ar crea o serie de neajunsuri în întreaga colectivitate.

Conștienți că fiecare clipă a vieții reprezintă o trecere, o transformare, chiar dacă nu-i este rezervat un rit specific, vom privi în continuare cu respect, dar și cu oarecare teamă de necunoscut marile momente de trecere, cea din lumea cu dor înspre cea fără dor dovedindu-se cea mai spectaculoasă. Poate tocmai de aceea, în cele mai multe variante, atât în *Cântecul zorilor*, cât și în *Cântecul bradului* cuvântul *moarte* este înlocuit prin sinonimele contextual-poetice *adormire, somn, odihnă, despărțire* [...] Oricum ar sta lucrurile, *Zorile și Cântecul bradului* reprezintă cultura etnografică religioasă a poporului român, încadrându-se în ceea ce Blaga¹⁸ numea matricea stilistică: „Tradiția noastră e fără vârstă ca frunza verde; ca matrice stilistică ea face parte din logosul inconștient”¹⁹.

Cu această tradiție vom reuși să ne identificăm ca națiune și de acum înainte în marele proces al globalizării care se va dovedi, în cele din urmă, o mare unitate economică, în care, din punct de vedere spiritual însă, ne vom păstra fiecare valorile.

BIBLIOGRAFIE:

Berdan, Lucia, *Considerații etnologice asupra unor obiceiuri ale vieții familiale. Rituri de trecere – rituri de început* în „Buletin de informare și documentare științifică. Studii și articole”, vol. V, Baia Mare, 1989.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii* (Ediția 1969).

Bojincă, Damaschin, *Scrieri*, Timișoara, Editura Facla, 1978.

Căliman, Ion, *Ceremonialul riturilor de trecere – Înfirmântarea*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2010.

Coșbuc George, *Bocetul*, în vol. „Elementele literaturii populare”, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1986.

Crețu, Vasile Tudor, *Existența ca întemeiere*, Timișoara, Editura Facla, 1988.

Deleanu, Marcu Mihail, *Tâlcul drumului în poezia lui Blaga*, în vol. „Studii de stilistică”, Reșița, Editura Timpul, 1999.

Deleanu, Marcu Mihail, *Memorial etnofolcloric 3*, Reșița, Editura Tim, 2008.

Gennep, Arnold Van, *Riturile de trecere*, Polirom, Iași, 1996.

Ghinoiu, Ion, *Mireasa mortului necăsătorit: repararea destinului incomplet*, în vol. „Cărările sufletului”, cf. <http://www.evz.ro/bradul-895281.html>

¹⁷ Rusalin Ișfănoni, *Pădureni Hunedoarei. O viziune etnologică*, Ediția a II-a revizuită, București, Editura Mirabilis, 2006, p. 297.

¹⁸ L. Blaga, *Trilogia culturii* (Ediția 1969), p. 236.

¹⁹ M.M. Deleanu, *Memorial etnofolcloric 3*, Reșița, Editura Tim, 2008, p. 59.

Ișfănoni, Rusalin, *Pădureni Hunedoarei. O viziune etnologică*, Ediția a II-a revizuită, București, Editura Mirabilis, 2006.

Mangiuca, Simeon, *Strigarea dioriloru la mortu*, în „Călindariu julianu, gregorianu și poporalu român [...] pe anulu 1883”, Biserica-Alba, Tipografia Julius Wunder, 1882.

Marian, Simion Florea, *Înmormântarea la români*. Studiu etnografic. Ediție îngrijită, introducere, bibliografie și glosar de Iordan Datcu, București, Editura Saeculum I.O., 2000.

Ruxăndoiu, Pavel, *Observații privind structura poeziei cântecelor ceremoniale de înmormântare (Cântecul bradului)*, în Universitatea din Timișoara, Facultatea de filologie, „Folclor literar”, vol. II, Timișoara, 1968.